

ТАЙБЫ

Кел чыдар байырлал-биле, эштер!

ЧАА БАЙДАЛДАРДА УЛАМЧЫЛААР

Октябрь революциязы херекчок турган, ол далаш, ажым эвээш болган, ону байырлаан херээ чок, оон орнунга кышка белеткенни, байжыл-балгат чымчылгаан дээр дээ ишкээш үй-балай докматамыр «чөөнү», «барыны»-даа эки билинмес кижилер тыптып келген. В. И. Ленин дээрге кызымы теорияны, ол «эрге-чагырга тудуксааш», Россияны чыдып калганын-даа херекке албайн, 1917 чылдын октябрыда чуртту социалист революцияне электен дүлүпкө-даа джирлер бар. Нинтиде аммыралымын чиндиг айтырлар чокчулжык шиптирлээр дээш эвес, а мындар дүш эвеш шыны болган хол-мегени холун турган, Маркстын, Ленинниң үзөл-бодалдарын өскээр тайылбырлап, Октябрыны болган бистин совет төгүзүстү хажымды көргүзү турар чамдык кижилер ол чүүлдерин болун хойге хөөрлөр бедигээш кылган деп турар-дыр.

Тайылбырлаан, Оон-биле кыды Октябр соонда большевиктер боттарымын баштайты туружундан кезек када чайлап, чамык кылганын база айтыр алар, ол дээрге «шериң коммунизминин» политказы-дыр. В. И. Ленин чазыгы ажым-биле минин чугаалаан болгаш чаа экономиктиң политикаже шилчелени эгелзэн болгай.

Ындыг «сойлаашкыны» кылдырынга улуз угаан херекчок, мычлазак ону амырпап хүлээп ап турарлар хой, чүдге оларын — бүдүүлүктөрүн, эске, каякар бүдүүлүктөр мегелде турар дээрин олар биле. «Сойлаашкылар» капитализмге мыак, чонун оло сөөртүрүн күзеп турарлар, а чогуу ол «дынаажанга» чурттаары кандымал дээрин олар тайылбырлаастар, а боттот шы мындыг бисте ишкээш ажылдан турган, оларда ишкээш чурттаары болдумыс.

Ленин болгаш большевиктер «каш борбак сүлээчин-лер-дир», олар чуртка бодуну эрге-чагырганын-даа, социалист шилип алымыннын-даа албадан деп алгырыжып турарлар бар. Ол ындагы бе? Чок. Ажылчы чоннар соңу алганы Советтер съездини социалист шилишкеш дугайын шиптирлээр. Ол съездини — Советтерини Нинти Бүтүр Россия съездинини составы хол партиядык турганы билдинер, анда большевиктер база кирип турган болбайн. Ленин мычарда мычарлар бизни: «Социал революцияны бистер бодал тып албаан бис, — ону Советтер съездинини кезижинери чарлаан, — ким-даа удурланмаан, ону чарлап турар декретти шупту хүлээп алган».

Октябр революциязы болгаш Совет күрүшени тургусканы В. И. Ленинниң бүтү амыралымын хол херээ дээрин билдинер. Октябр революциязын мыак мурунку бизниң «Пролетарияттык болгаш тараачынарнын революция-демократтыг диктатурамы» деп чүдүгө Ленин мычта дээ: «Социалист эргидени кыларым ан дораан бодуну соругазы болдуларын оралдык чүдө болза, социал-демократия бодун чүдө эгениң бойдалга кийрер ийиң». Февраль революциязын соонда, Тур чазак чоңга хосталганы, тараачынарга черин, чуртка тайымын бээрин күзеейи турарын улуз коруп каан. Бирингээр чугаалаарга, ол бодуну революциязын — буржуаз-демократтыг революцияны — соругаларын күзеейишени турган. Чогууна мычанга Ленин пролетарияттык болгаш эң адым тараачынарнын диктатуразын тургусканын чеди алары чугула деп санап турган, ол эрге-чагырга чуртту дайынын үндүрер, буржуаз революцияны өчкүгө чедирер, Россияны социал дегенинге оруу-биле буржуазларды, черин тараачынарга, хосталганын ажылчынарга, тайымын чуртка бээр. Оон боламы ол-дур. А буржуаз революцияны дордоруан социалист революция болдулар дээш чугаа Ленинниң эвеш, Ленинниң сестери бо: «Ол шы эвеш, Мен... ол чүдүгө шупту удуз мен, № 8 тейисте мычпа деп дорт идегелзэн мен: «Бистин амгы дорт соругагыс социализмни «кирери» эвеш».

База бир политиктиң орган — Тургузукчу хурал дугайын көрөөл. Ону чымырын база сонгулдалар дүрүмүнү дугайында Тур чазак 1917 чылдын март 2-де (15-те) Декларация үндүргөн турган. Хой партиалар киришкен сонгулдага 65 округтарын мезээниң өзүгээр 45 млн. сонгузукчулар киришкен. Сонгулда түнели Россияны буржуазиязын шупту бутураанын коргускен: оон хол партиалы — кадеттер партиалы дээш сонгузукчуларын 5-ле хуузу бадылаан. Эске улус, ам болза «социалист уламчынымын» дээрине партиалар дээш бадылаан: барымы болгаш чон үзедик социал революциялар (эсерлер) дээш сонгузукчуларын 58,5 хуузу, социал-демократтар дээш 27,6 (оон иштинде большевиктер дээш 25 хуу, меньшевиктер дээш 2,6 хуу) хуузу. Бо дээрге бүтү чонун социализмин шилип алганы ол мычкыж. Тургузукчу хуралдык даргазынга сонугу эсер В. Чернов бодуну чугаазынга мычта дээ: «Чурт сөзүн өгөлзөн, Тургузукчу хуралдык составынын байдал Россияны улустарынын социализмге күштү-биле тыртылып турарын дорт херечиле турар-дыр».

Бистер дараазында бо сестерин Ленин чугаалаан деп билди, пат чазыгың келган бис: «Эргежон чугула херек деп большевиктерин чурту чугаалаан келген социалист революция болдураан-дыр». Херек кырында оон чугаалаан: «Эргежон чугула терек большевиктерин деп үргүлчү чугаалаан келгени ажылчы-тараачын революция болдураан-дыр». Социалист эвеш, а ажылчы-тараачын революция дээш ишкээш, Хожудагы Россияга демократтыг эргидени кылды дооскаш, улуз сайыралды эгенин салып алар, оон келир удегиз социализмге шилчелени чөөртү боттаандыр — Ленинниң бодалы мынды турган. Чогууна ол бодалды Сталин хажымды

Херек кырында байдал мынды турган-дыр. Мычардагы Россияга социалист шилишкеш шип болган бе азы чок бе дээрин маркыжып болбайн, мычарда даа большевиктер, Ленин, Октябр улус-чонун күзөл-соруунга «чөрүчтүр социализмин шилип алган деп чугаалаары дээрге хол-пүтүп ишкээш».

«Шериң коммунизминден» чаа экономиктиң политикаже шилчээш, бистин чуртувусту социализмге киргени, чонун шилип алганы социализм боттаандырычыч киргени ол болган. Мычарда-даа оон сондагы болушчулар үч шилишкешини боттаандырынга шилчелген, Сталин «казария социализм» ону дүй база берген. Эң тургустуушкунун амы бо беле эвеш чылдырында өзүлүт социализмин орунуң кирер, чаа соругаларын салыр арга тыгылган, Октябрыны, Ленинниң херээ чаа байдалдарга дүштүр уламчылар.

Октябр бөмбүрзектин хөгжүлзенине шиптирлелг салдарын чедирген. Ноябрь 7 — Совет күрүшенин төртүнгө хуу. Бистин чуртувусту делегейде күчүгү күрүшелерин бирээш болдулар мурундагы салгалдарын маалдырып чоруу мындыг.

Октябрынын идеяларынга шычы болуп, Ленинниң адым болгаш ажыл-херези кангалаалдыр!

Геннадий МАКАРОВТУң чурраан плакады.

ССРЭ-ниң Президентизи М. С. Горбачевтуң Молдова ССР-ниң төлээлекчилери-биле ужурашканы

Молдова ССР-де байдалды көчүгү чиндигени бергени-биле, холбагыр ССРЭ-нин Президентизи М. С. Горбачев, ССРЭ-ниң Дээди Советинин Даргазы А. И. Лукьянов, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинин Даргазы Н. И. Рыжков ноябрь 3-те оларын дилээнин өзүгээр Молдова ССР-ниң Президентизи М. И. Снегур, Молдова ССР-ниң Дээди Советинин Даргазынын Бирги оралчымын И. Д. Холдыр, гагауз улустун болгаш Днистр чогуунда чурттал турар улустарын төлээлекчилери улус депутаттары С. И. Топал, И. Н. Смирнов, К. П. Таушандын, И. Т. Мышула, М. И. Лаур-биле ужурашкан.

Дубоссары хоорайга болган олу-индигин болушкунга база Комрат, Тирасполь хоорайларда база өскөө чурткакылды чедиреде байдалды чиндигени турары-биле холбагыр улуз дүлүрүшкөн ужуражкынынга илеребейлеттинген. Ужуражкынымын киргизчилери хойду-дүрүмү сагырынын, көрүм-чүрүмү буйууреткен.

эки турачы кезектерин дүрүшкөнүчү чугула бооп турар. Ындыг кезектерин гагауз улустун чурттал турар девенкөөрлеринде база тургусулаан.

Дутурукка кылдыр комиссияны дордоруан тургузуп деп түнел кылдырган. Ол комиссия талаларын канынганда-даа хүлээп көрдү — болуп шиптирлери акылдап кылдыр ужуруду. Мында Молдова республиканың ССРЭ-ниң составынга бүрүн-бүдүн чорупу кампаала арттырарын, республика-да чурттал турар бүтү улустарын молдованарнын, орустарнын, украиннерин, гагауздарын, болгарларын болгаш оон-даа өскөөрлерин эргелерин бүрүн-биле хүлээп көөрү чугула болуп. Эвилелди болгаш бо республиканы тус-тус кезектерге чарып алмаар дөш бодалдан чүү-даа үймөс. Национал чорулдаларын шиптирледиң, өдүрүчү чоруттарыны кыларың мычтал турган болгаш мычарда-даа турар кижилерин албап-дуужа-ылдан барымдала чонка шылгың харымсалгага кирер. ССРЭ.

УЕНИН СУДАЛЫ

ДВУН ДЕПУТАТ СОҢГУКЧУЛАРЫНДА

ССРЭ-ниң улус депутат, ССРЭ-ниң Дээди Советинин Архитектура болгаш туудат айтырларынын талазы-биле кочкитенин даргазы Ю. Т. Комаров Барымы Хемчик районун сонгузукчулары-биле Октябр байырлалынын муруну чарында ужуражкынынын эрттирген. Ол дугайында информацияны профбөлчүлөддин парлалта төвүнү удуртукчуу Маадыр-оол Калчан дүүн редакцияга элкен берген.

Чуртту мурунда тургустууну турары хол айтырларынын бирээни — рынок экономиказыне шилчелени дугайында айтырынга улус депутатта Ю. Т. Комаров тайылбырларын кылды, ужуражкынынын хуралынын киражчилериниң салган.

БӨГҮН БАЙЫРЛАЛ БУДУУЗУНДЕ

Чурттаарынга таарымчалыг огу-ле байдалдары бар чаа квартираже көжүп кирери хоорай чурткакылдыга улуз өөрүшкү болуп, Байырлал будуузунде мындыг аас-кежик Кызыл хоорайнын 36 өг-бүлезинге таарышкан. Оларын аразында дайыннык болгаш куш-ажылдык хоочуныны, бөдүн ажылчынар, хөй уругулардык өг-бүлелер бар.

ДААРТА ШАЛЫПЧЫ ИШЧИЛЕР

«Тыва даг-дүгү» комбинаттың арыглал фабриказында он беш ээлчег ажылдап турар. Оларныкы аразында социалист чарыш калбарына. Куш-ажылтың маркылаага Татьяна Полукинага удурткан коллектив чамгыс эвеш ууда тинелчи болуп келген.

Ажыл-иш дээде кызыман, иегелдениң бригадир ээлчег сайында эки шынарлыг даг-дүгүн чүдүрүп чорудар дээш эш-өөрүн эвилелдеп, оларнын бедик бүдүрүчүлүгү ажылдарын чедиш алган. Оон түнелин өөрүчүгү болуп турар. Ээлчег сайында ол коллектив 42 тонна даг-дүгү арыглаар планын үтүлчү-ле ажыр күүседин келген. Бо коллективте ажылга ээ-харымсалгалык кижилер хөй. Анык ажылчы, дериглер машинистин Дарья Хертен, маршировщик Мария Куулар, савалакчылар Владимир Куулар, Тамара Хомушка, Ирина Саая үргүлчү мактадып, Октябрының улуз байырлалынын куш-ажылчы чедишкенин уткуп туралар.

Даарта — байырлал. Найралдык бо коллективтик кезижинери Ан-Довурак хоорайнын куш-ажылчы коллективтеринин чыскаалыга кыриштер. Олар даарта байырлал чыскаалынын баштайгы колонназына чорудулар. Ол дээрге оларнын куш-ажылчы үнелээнин херечиле-дыр.

Александр ХЕРТЕК, Барымы-Хемчик район.

ИНТЕРНАЦИОНАЛЧЫНЫҢ СӨЗҮ

Патриотчу болгаш интернационалы иргендерге хамаарыштан тыва чоңуну колдуунда уттуруу үчүн бар чыдар националы чыдарлар катар экиликтерин уттуруу үчүн улардын солдари билип турду. Номучулар ол дугайында эки билер боор деп бойдыр мен. Чугле мен-даа эвес, соңгу үеде бо айтырларга хамаарыш чүүндөр тыва киндерин, ыларын уугу назыгы хоочунарын, сагыш-сеткили доолдуруп, оларын иленин колдуруп турар. Ону угунда назыгылар, амык-осун-даа эскерип турары иден аларган. Корум-чурум, интернационалы хамаарыш, галар айтырларга күте бүтүрүшүн иленин билеги тундунде аларган дээрин ам тайыбырлардан-даа дээрэ чоң боор. Ол бүтү амырлардан үчү турар.

Дайын чыдарын, дайын соонда Тывага массалык коллективизация чыдарын, колден чыдарын тундуну кончуг берге үелерин көрүп өртм. Чайгы дыйтаналга үезинде колхозка сиен келин, тараа аякажы, ол үеде аякка бээр эвес, шыдары пайдасы-биле күш-чүрү ирген ады-де, доргу, эрелдери-биле амырлар берип чорду. Күш-адыл бичин органымн сайырлардан-даа, ладиктырар-даа, угаан-медерге баа уугу идигин бээр чүе. Оол-биле нады мал-маган надарлар, оон чаш төлч ажадыр, адаар ыяш бе-

летири, тараа солтары дээр чүү турбас дээр. Бо бүгүн аалда уугу назыгы иленин амын амык-осун болбас. Уттуруу сөзү — уттуруу хамаарыш коюду. Мен хуума чакымдан эгелесин, азыранды-да, бидун өскүс-даа артып, соңгу ады-ненин-даа уугу-хууун көрүп келин. Берге амырлардыг бичин чыдарында менээ бууныг ачы-ууааын чедирип чоран чоон төрөт уттурууларын Салчак Дыртты, Салчак Чыгыл, акым Кен-оо, дай-авам Серинмаа Күжүтөгү, ырган-авам Дол-чүтмаа олар дузалаан. Со-лунарга өскүс өскен киндер баа боттарынын дугайын бичип турарлар-дыр. Мен оларын дегип мен. Бидун киндерин сагыш-сеткили бир ныс болур дээрин бодумун өскен амырларымдан эки билер мен.

Москвага он хонун, Украинанын хоорайларын кезип, ол ынар чартык ай хире алы-чорук кылып, дыйтаналга чыгып, иленин-буу, нация эш-өөрлер-биле араалып, чугалажып чораш, чамдык эскерген чүүндерин доп-чула биририче сагыш-сеткили баа катар алба-лашты. Ол чораш, колдуунда мен мынаш интернационалы чыдары, «афганчылар», бичымыр, студентилер-биле кары чордум.

Орус, украин, армян, узбек дээр өскүс-даа нация чоң-биле кады чордум. Нация ылыгыр чорук-даа чок, биеги хевээр-ле болду. Чамдык өрөлге кады чурттап турганым амык-осундур мен дыйа хуудуу чорду. Оларын чамдыкымн эт-татам бо. Чамдык чоруп тургум, адистерин-да Сер-гилер, Казанов Тажир-Аминич — узбек, Ташкенттин башкы институтунун студент Курнедеев Аат Шиб-данбердыевич — туркмен, Аш-хабадтын башкы институту-нун студентин, Дурдыев Аб-дурахманович Акраб — кир-гиз, Наманганын башкы институтунун студентин.

Чамдыкта уугу кини боорума кинди ыйнаа, биз пайын өрөлгемге эскен бээрлер. Оон-даа өскен армян, орус, украин эш-өөрлер-биле кончуг найырларды, ырыг-шоорлуг чордувус. АКШ баар СССР-ни холунаан фольклор ансамблинде уз-бек, грузин, туркмен, даге-стан, ансамблдерин, та-нылырын, ылыгыш тыва оол Кууларын сыйгыт, хөөмөин шунту телевизордан магадан көрдүвус. Тенген соонда, тыва кини бо-лур дээр шунту менээ байыр чедирип, хо-лум туруп турдулар. Тыва-дан муң-мун миллиметр ирак чегре чораш, тыва чоңу амык оол ынаар алдары-лыгытарга, кинизин хей-алды көдүрүп, өрөөнүнүн тей-бе-ле нарак чакы безин төмүч көрү чүе чорду. «Ты-ваке чана берен, ол оол-дун колун туду баа ына-чаар, байыр чедирер-ди» деп доран-на шитимде бо-дой шаа алган мен.

Нинти-биле, чуртта ба-раан-саран, аш-чем тала-ды-биле совет байдалар турга-даа, совет кинизин найырлары тундун бажы-лан болуш ону буза шава-рып турбас деп чүтеге илени бугуру чорду. Ини чамгыс националист, экстремист, өңтүрөктөр, националдар азында харызааларын коюшадын, дундурденди-ни турар деп чугаа сол-чуушунуң соолунде чам-гыс ай түнелге келер чор-дувус.

Түнелинде кысказы-биле тыва чоңуага, амык-осунге сүмөк: уугуң уугу дивес, бичени биче дивес хунду-мел чоң чорутушту дарый сокодалы көрөлдөр! Шаан-дай тура кончуг хунду-лө-лөк, биче сеткилд чоң дир-тап чораш эки чамдыкымн ымыгыс херекчю чегре багай чамга борайын көрөлдөр.

Чугулдун эгезинде бодум-нун бичимде берге амыр-ралымн акым иргенге анаа эвес боор. Черле ына-чаш, ам-даа орайтаван-дыр. Уугу эгелерин, ады-ненин башкыларын өрттиг чамгыс-остерин кыры-биле эвес, бугулу херек кырында кинизигей ап, тыва чоңу-кусту хунду-лө-лөк чугай чамдыкымн эгелдерин уугу уугу-хууун иргенин, интернационалы дайынчы башкы кини болгаш, ууу-бу-ле дилеп, идеген, күзө-р-дир мен. Интернационалы найырларга шынч чорудар.

Шалгы САЛЧАК. Сүт-Ход район.

Түнелинде кысказы-биле тыва чоңуага, амык-осунге сүмөк: уугуң уугу дивес, бичени биче дивес хунду-мел чоң чорутушту дарый сокодалы көрөлдөр! Шаан-дай тура кончуг хунду-лө-лөк, биче сеткилд чоң дир-тап чораш эки чамдыкымн ымыгыс херекчю чегре багай чамга борайын көрөлдөр.

Чугулдун эгезинде бодум-нун бичимде берге амыр-ралымн акым иргенге анаа эвес боор. Черле ына-чаш, ам-даа орайтаван-дыр. Уугу эгелерин, ады-ненин башкыларын өрттиг чамгыс-остерин кыры-биле эвес, бугулу херек кырында кинизигей ап, тыва чоңу-кусту хунду-лө-лөк чугай чамдыкымн эгелдерин уугу уугу-хууун иргенин, интернационалы дайынчы башкы кини болгаш, ууу-бу-ле дилеп, идеген, күзө-р-дир мен. Интернационалы найырларга шынч чорудар.

Чугулдун эгезинде бодум-нун бичимде берге амыр-ралымн акым иргенге анаа эвес боор. Черле ына-чаш, ам-даа орайтаван-дыр. Уугу эгелерин, ады-ненин башкыларын өрттиг чамгыс-остерин кыры-биле эвес, бугулу херек кырында кинизигей ап, тыва чоңу-кусту хунду-лө-лөк чугай чамдыкымн эгелдерин уугу уугу-хууун иргенин, интернационалы дайынчы башкы кини болгаш, ууу-бу-ле дилеп, идеген, күзө-р-дир мен. Интернационалы найырларга шынч чорудар.

Чугулдун эгезинде бодум-нун бичимде берге амыр-ралымн акым иргенге анаа эвес боор. Черле ына-чаш, ам-даа орайтаван-дыр. Уугу эгелерин, ады-ненин башкыларын өрттиг чамгыс-остерин кыры-биле эвес, бугулу херек кырында кинизигей ап, тыва чоңу-кусту хунду-лө-лөк чугай чамдыкымн эгелдерин уугу уугу-хууун иргенин, интернационалы дайынчы башкы кини болгаш, ууу-бу-ле дилеп, идеген, күзө-р-дир мен. Интернационалы найырларга шынч чорудар.

Чугулдун эгезинде бодум-нун бичимде берге амыр-ралымн акым иргенге анаа эвес боор. Черле ына-чаш, ам-даа орайтаван-дыр. Уугу эгелерин, ады-ненин башкыларын өрттиг чамгыс-остерин кыры-биле эвес, бугулу херек кырында кинизигей ап, тыва чоңу-кусту хунду-лө-лөк чугай чамдыкымн эгелдерин уугу уугу-хууун иргенин, интернационалы дайынчы башкы кини болгаш, ууу-бу-ле дилеп, идеген, күзө-р-дир мен. Интернационалы найырларга шынч чорудар.

Чугулдун эгезинде бодум-нун бичимде берге амыр-ралымн акым иргенге анаа эвес боор. Черле ына-чаш, ам-даа орайтаван-дыр. Уугу эгелерин, ады-ненин башкыларын өрттиг чамгыс-остерин кыры-биле эвес, бугулу херек кырында кинизигей ап, тыва чоңу-кусту хунду-лө-лөк чугай чамдыкымн эгелдерин уугу уугу-хууун иргенин, интернационалы дайынчы башкы кини болгаш, ууу-бу-ле дилеп, идеген, күзө-р-дир мен. Интернационалы найырларга шынч чорудар.

Чугулдун эгезинде бодум-нун бичимде берге амыр-ралымн акым иргенге анаа эвес боор. Черле ына-чаш, ам-даа орайтаван-дыр. Уугу эгелерин, ады-ненин башкыларын өрттиг чамгыс-остерин кыры-биле эвес, бугулу херек кырында кинизигей ап, тыва чоңу-кусту хунду-лө-лөк чугай чамдыкымн эгелдерин уугу уугу-хууун иргенин, интернационалы дайынчы башкы кини болгаш, ууу-бу-ле дилеп, идеген, күзө-р-дир мен. Интернационалы найырларга шынч чорудар.

Чугулдун эгезинде бодум-нун бичимде берге амыр-ралымн акым иргенге анаа эвес боор. Черле ына-чаш, ам-даа орайтаван-дыр. Уугу эгелерин, ады-ненин башкыларын өрттиг чамгыс-остерин кыры-биле эвес, бугулу херек кырында кинизигей ап, тыва чоңу-кусту хунду-лө-лөк чугай чамдыкымн эгелдерин уугу уугу-хууун иргенин, интернационалы дайынчы башкы кини болгаш, ууу-бу-ле дилеп, идеген, күзө-р-дир мен. Интернационалы найырларга шынч чорудар.

Тайылбыр

СТУДЕНТИЛЕРГЕ БОЛГАШ СУРГУУЛДАРГА ЧИИГЕЛДЕЛЕР

Өскү болгаш ады-ненин хайгаралындан чыгарып, дээди база өрттиг тускай өөрделик чегрелерин кирген студентилерге болгаш сургууларга кинди чингелдерин барч тайыбырлар бээрин көдө амык-агы институтуна Кызылда филиалынын студентилерин профбөлүмдө, профбөлүмдөрүнүн башкылары болгаш «Шы» солуна редакциямын дилез. Профбөлүмдө бугу-рулге амыкын болгаш амык төлөп иленин өрөгелетин О. С. КАРА-САЛДЫН тайылырын мөөк адады парадмыс.

Олар наман өөрделикте доосна, амык-дап кирер муруну чарымыда бугурулге чегрелерин, организациаларын (оларын өөрделик төрүктөн) амык-хөргөйлөтүшү күсели биле 100 рубль хемчөөлүг дузала-чыны болгаш хел аймаан салып алырныга 300 рубль анша дегинчези бээр.

Дээди болгаш өрттиг тускай өөрделик чегрелерин студентилерге, сургууларга өскө-даа немелде чингелдер база көрдүгем, чингел, оларын чамгы дыйтаналга бичип, азыранды-да, бидун өскүс-даа артып, соңгу ады-ненин-даа уугу-хууун көрүп келин. Берге амырлардыг бичин чыдарында менээ бууныг ачы-ууааын чедирип чоран чоон төрөт уттурууларын Салчак Дыртты, Салчак Чыгыл, акым Кен-оо, дай-авам Серинмаа Күжүтөгү, ырган-авам Дол-чүтмаа олар дузалаан. Со-лунарга өскүс өскен киндер баа боттарынын дугайын бичип турарлар-дыр. Мен оларын дегип мен. Бидун киндерин сагыш-сеткили бир ныс болур дээрин бодумун өскен амырларымдан эки билер мен.

Дээди болгаш өрттиг тускай өөрделик чегрелерин студентилерге, сургууларга өскө-даа немелде чингелдер база көрдүгем, чингел, оларын чамгы дыйтаналга бичип, азыранды-да, бидун өскүс-даа артып, соңгу ады-ненин-даа уугу-хууун көрүп келин. Берге амырлардыг бичин чыдарында менээ бууныг ачы-ууааын чедирип чоран чоон төрөт уттурууларын Салчак Дыртты, Салчак Чыгыл, акым Кен-оо, дай-авам Серинмаа Күжүтөгү, ырган-авам Дол-чүтмаа олар дузалаан. Со-лунарга өскүс өскен киндер баа боттарынын дугайын бичип турарлар-дыр. Мен оларын дегип мен. Бидун киндерин сагыш-сеткили бир ныс болур дээрин бодумун өскен амырларымдан эки билер мен.

Дээди болгаш өрттиг тускай өөрделик чегрелерин студентилерге, сургууларга өскө-даа немелде чингелдер база көрдүгем, чингел, оларын чамгы дыйтаналга бичип, азыранды-да, бидун өскүс-даа артып, соңгу ады-ненин-даа уугу-хууун көрүп келин. Берге амырлардыг бичин чыдарында менээ бууныг ачы-ууааын чедирип чоран чоон төрөт уттурууларын Салчак Дыртты, Салчак Чыгыл, акым Кен-оо, дай-авам Серинмаа Күжүтөгү, ырган-авам Дол-чүтмаа олар дузалаан. Со-лунарга өскүс өскен киндер баа боттарынын дугайын бичип турарлар-дыр. Мен оларын дегип мен. Бидун киндерин сагыш-сеткили бир ныс болур дээрин бодумун өскен амырларымдан эки билер мен.

Олар наман өөрделикте доосна, амык-дап кирер муруну чарымыда бугурулге чегрелерин, организациаларын (оларын өөрделик төрүктөн) амык-хөргөйлөтүшү күсели биле 100 рубль хемчөөлүг дузала-чыны болгаш хел аймаан салып алырныга 300 рубль анша дегинчези бээр.

Дээди болгаш өрттиг тускай өөрделик чегрелерин студентилерге, сургууларга өскө-даа немелде чингелдер база көрдүгем, чингел, оларын чамгы дыйтаналга бичип, азыранды-да, бидун өскүс-даа артып, соңгу ады-ненин-даа уугу-хууун көрүп келин. Берге амырлардыг бичин чыдарында менээ бууныг ачы-ууааын чедирип чоран чоон төрөт уттурууларын Салчак Дыртты, Салчак Чыгыл, акым Кен-оо, дай-авам Серинмаа Күжүтөгү, ырган-авам Дол-чүтмаа олар дузалаан. Со-лунарга өскүс өскен киндер баа боттарынын дугайын бичип турарлар-дыр. Мен оларын дегип мен. Бидун киндерин сагыш-сеткили бир ныс болур дээрин бодумун өскен амырларымдан эки билер мен.

САННАР БОЛГАШ ФАКТЫЛАР

1917 чылда Россия капиталисттик хөгжүдөниң үе-чалуын долуу-биле эрт-венде турт турган. Улетур бугурулушун хемчөөлүг талашы-биле 1913 чылда ол дегелге бичи черин эгелен. Улетур продукция-нын бугурулушун талашы-биле чоңун кини санмыга онааштыр алдыра Америка-нын Каттыкан Штаттары-дан 13 катан хождун тур-ган. Чээрб чүс чылдын эгезинде хоорайларга чурттап чы чоңун 13 хуузу чурттап турган.

1917 чылда Россияга ады-ненин аныгы сагы 15 миллион кини чеген, ол болда шымык капиталисттик чурттардан эгелен. Оон дайынчы эвээ — фабрика, завод болгаш даг-тыгыш улетур-нун амыкчынары болган, олар чурттуң кол поли-тиктин база экономиктин төнтеринге мөөктөгөнгөн турган.

1917 чылда большевик партиянын хуруулаан кончуг дүргө-биле өскен. Фе-ральда 24 муң кини турган болза, октябрда 350 муң чеген. Партиянын уаурунчу амыкчыларын чурт-талаардан шолугелдерден, шаштыкыдан эки иленип турган.

1917 чылдын июль 26-дан август 3-ке чедир партиянын VI съездин Петроградка болуп өткөн. Чаа тогундуг байдалда большевиктер партиянын сорулаларын съезд то-ларгайлаан.

Сентябрың төңчүзүнде, октябрың эгезинде революшчу амык-чорууларга улам күштелди. В. И. Лени-нин уугу-туулазы-биле Тон Комитет тура халымы-гына иленип чегелеткен эгелен. Октябр 10-ша Тон Комитетке чөвүлд хура-лы болган, В. И. Ленинни саналы-биле резолюцияны хуруу алган. Октябр 16-дан партия Тон Комитетинде калбак хооралы тура халымы-гына белеткен күш-теринге кыйгырган.

1917 чылдын октябрь 24-те (ноябрь 8-дан) октябрың чексетки тура халымы-гы эгелен. Эргел-тинин 10 шакта В. И. Лени-нинни бичээни «Россияны хамаатыларына» кыйгы-рынын Шеринга революшчу комитеди парлаан.

1917 чылдын октябрь 25-те 22 шак 40 минута турда Скольнигы Советтерин II Бугу-Россия съездин амыттыган. Съездин составы большевиктерини долу тиленишнин дугайында чугаалап турган. Анаа 649 кини олурунган, оон 390-ы ады 62 хуузу большевиктер.

Октябрың 25-тин күнүчү төңчүзүнде дүртүнчү Тур чакы чүге Кышкы ордуу элден аркан. 21 шак 40 минута турда «Анора» кейсер Кышкы орду-чу штурманаарын эгелээ-рини мездээ кылдыр хей чаптангынын үлүгүрү бо-лура. Дүңешини 2 шакта тура халымынгар Кышкы ордуу элден алган.

НАЙЫРАЛГА ӨӨРӨТКЕН

Сүт-Аксы школам чоонга чаа бежен хар харлаан. Чартык чүс чыл иштинде школам чеге кини доос-лаан дээрли. Яны-бүрү мер-гежилди шилги алган, доо-луучулар чоңуна төлөттиг бараан болуп чорудулар. Шагаан-Артыда уруглар экинчи Т. М. Н. Ховалыг, КММ начальниги Ш. А. Ор-жак, уугу мастери С. Онду-ла, малчы Ч. Д. Ондар дээр өскелерин чаа алар бо-лур.

Бистин класс 1968 чылда школа дооскан. Кламыс удуруткучу башкыны Т. В. Аксенова турган. Орус, кор-рей, хакас, тыва башкылар өөреничилерге дына ынак турганар. Олар бичимин найырларга өөрөткөн. Ам-даа башкыларыны сактып чуга-аладыр бис.

ВАШИНГОН. АКШ-тын күрүне департаментинин тускай төлөөлөгүн М. Та-туайлер меделдеп кылган. АКШ-тын күрүне секретары Дж. Бейкер бо чылдын ноя-брь 8-те Москвага СССР-ниң дашкыны херектер министр Э. А. Шеварднадзе-биле угу-руларды деп адынаткан. Пер-сия мугулурунда байдалды ийн чурттарына дашкыны херектер министрлерни чуга-алажып көр болгаш анаа чегелетип күштерин болгаш стратегетик шаан халлаш-кын чексетерин иленир айтырлар талашы-биле дугуржуганын белеткенин сайгар.

ПРАГА. ЧСФР-ниң прези-дентин Вацлав Гавелдиң канцелярияны меделдеп кыл-ган. АКШ-тын президентини Джордж Буш ол чуртка тай-бын революшчынык бир чыл соңун байырлагына иленир-биле Прагага 1990 чылдын ноябрь 17-де келириң меделдеп айткан.

АЛЯКУЧО. Перунун ол хоорайында полиция эргел-тинин дыйнадынын бугуру алдыра, өжөктөн күштер чурт-на соолгу үеде политиктиг чедип олурушунерин кылган. Өзүрткен политик-тин амыкчыларын ар-азында «Чартык-90» парти-яның чингеге секретары Эктор Мендеро калда бар болган. Оон партияныча Пе-рунун амык президентин Альберто Фужимори хамаар-кын турар.

СОНИЛ. Болгариянын найысмалыгына ады мун кини киржинчелиг митинг болган. Тоталитарлыг бугу-чүрүмүнү үезинде шаакыла-тын киндеринин тураскалы-нын салтышыкы бугулаын митингини үезинде кыл-ган. Коммунизмге удуру-чулар ол илеништин үезинде дыйналып турган.

ЛОНДОН. Албанияны болгаш Великобританияны төлөөлөгүннн даразында

Ыянч төгерик печналар одаар, шоолу-даа чылытпас чүе ийин. Чапарларда муз-ла салып алган, вальстар бис. Оолдарын хунду-лө-лөк айаак турган. Уругларын ташчыга чалаар, турган чегрине катан чедирер. Башкы-ларыны мөө-шүрүн киниз-дилегинге сагыш салып турган. Кинизидеги тема-зынга кезөөлөр депуттар, викториналар бо-ла боор турган. Хемчинин кылды доорунга көчкүнчүл, маргал-гааларга киржин турган бис. Интернационалы чамдык-тиги бисти чамызынча киниз-тиген башкыларыныча чет-тиргеништин илериңи чор-уру бис. Амык үеде школа бо айтырмыкка сагыш салы-п чугула хире. Школам дугайында мындыг олуру-гар чайгаар төртүтүгөн.

Японияны эң соңгу Хок-кайдо дээр ортулууну тогу бугуру Саппоро хоорайны өңкөлдөрү бугу чартык ай дургууда Коста Скоро-пышын деп бичин со-вет оолун амы-тыны дээр амыр-ын чок амык-дал турар. Муруну Сахалин чурттуг үш харлыг Коста синап чораш өртөнгөн. Оон кезини хой кезини ол чин каппан. Кончуг берге бай-далдыг турган бо оолду Японияны эрге-чагыргаам бодунуң самоайы-биле Саппоро хоорайга алпарган. Профессор Мадамисунун бодунуң амык оон амы-тыны дээр демисепи эгелен.

Костанын кезиниң 80 хуузу өртөнгөн. Совет эки-члер ону чүгө 70 шак иштинде чурттар киниз-дир деп түнелди кылган. Оон соонда япон экичлер ол оол-ду ап алган, болдунар-ла аргаларын амык-лап эмнээ-

неделде Италияның найы-смалы Рим хоорайга уку-руларын Англиянык болгаш Албаниянык аразында дипло-матыг харылаалар 40 чыл бугуруаар үзүлгөн турган. Ийн чурттуу аразында дипло-матыг харылааларына кат-талып Англиянык, Алба-ниянык төлөөлөгүннн ол уку-ружымын үезинде чугаалажып көр.

НЬЮ-ЙОРК. Иаттышкан Нацпарл Органзациянык дескенер талашы-биле комиссары Т. Столтенберг чоонга чаа Норвегиянык дашкы херектер министрине томулаткан. Иаттышкан На-ципарл Органзациянык дескенер херектерини талашы-биле комиссарынын албан-хуулулгелден үнер деп турарын ол албан бугу-ру-биле тускай адынаткан.

БАГДАД. Сауд Аравиянык болгаш Ирактын аразында кызыгаарга танымылдан чоруп турган үш француз шен-ик албатыны киндерин ирак шен-иктер тускан болгаш оларын Багдад хоорайда эк-келген. Француз шен-ик ал-батыны киндерин Францияны Иракта херектерини тур бугуруттирер төлөөлөгүн-гине дамчыды берген.

(СЭТА).

ДЕНДИН СОГУУ ХААРЫП ТУРДА

Демир суугу чылдып турду. Дээр арай бүргө турду. Дегем сонгап чырып турду...

Ыяк школам бежен харлаан. Ырлаканчынык өөртүүчү! Доостурган огу, кызы Дооса чедип келме болза.

Экинни амык кирип келеш, Экилешкен эчим-оорум, Эине баштай хондо алган Эрим башкым сантып чор мен.

Баштайгы мээң ынакшылым Баала-ла маа төртүтүгөн. Хөзүр чаш шаам үелери Көзүлгөн дег чурттуулар.

Раиса ХОВАЛЫГ.

«КЫЛЫМАЛ ХУН» ЧЫЛЫ

ВЛАДИКАВКАЗ. Гор-синин көдө амык-агы ин-ститутунун өртмедерин болгаш конструкторлары «Кылымал хун» деп чаа ус-тановканы чогаткан, бугу-ру. Кышкы үеде мал амык-лынчы комплекстерин бол-гаш кыш фабрикаларын чаа установка чылгы-биле хан-дырар. Мал фермаларына,

ХЕМ УНУН СЕПТЕП ДООСКАН

ПЕТРОВЗОВДСК. Каре-лиянык тудугулары Сп-ска хемини унун чапал, оон өртеринге хой муң тонна салып төккөн. Унелиг хей балыктарын суг дорун хуруу анча эжелген, казан суг эриг турда, хем-биле хой тонна тудуг ыянын соерткен.

Россия федерациясында

«КЫЛЫМАЛ ХУН» ЧЫЛЫ

ВЛАДИКАВКАЗ. Гор-синин көдө амык-агы ин-ститутунун өртмедерин болгаш конструкторлары «Кылымал хун» деп чаа ус-тановканы чогаткан, бугу-ру. Кышкы үеде мал амык-лынчы комплекстерин бол-гаш кыш фабрикаларын чаа установка чылгы-биле хан-дырар. Мал фермаларына,

ХЕМ УНУН СЕПТЕП ДООСКАН

ПЕТРОВЗОВДСК. Каре-лиянык тудугулары Сп-ска хемини унун чапал, оон өртеринге хой муң тонна салып төккөн. Унелиг хей балыктарын суг дорун хуруу анча эжелген, казан суг эриг турда, хем-биле хой тонна тудуг ыянын соерткен.

РОССИЯ ФЕДЕРАЦИЯСЫНДА

«КЫЛЫМАЛ ХУН» ЧЫЛЫ

ВЛАДИКАВКАЗ. Гор-синин көдө амык-агы ин-ститутунун өртмедерин болгаш конструкторлары «Кылымал хун» деп чаа ус-тановканы чогаткан, бугу-ру. Кышкы үеде мал амык-лынчы комплекстерин бол-гаш кыш фабрикаларын чаа установка чылгы-биле хан-дырар. Мал фермаларына,

ХЕМ УНУН СЕПТЕП ДООСКАН

ПЕТРОВЗОВДСК. Каре-лиянык тудугулары Сп-ска хемини унун чапал, оон өртеринге хой муң тонна салып төккөн. Унелиг хей балыктарын суг дорун хуруу анча эжелген, казан суг эриг турда, хем-биле хой тонна тудуг ыянын соерткен.

РОССИЯ ФЕДЕРАЦИЯСЫНДА

«КЫЛЫМАЛ ХУН» ЧЫЛЫ

ВЛАДИКАВКАЗ. Гор-синин көдө амык-агы ин-ститутунун өртмедерин болгаш конструкторлары «Кылымал хун» деп чаа ус-тановканы чогаткан, бугу-ру. Кышкы үеде мал амык-лынчы комплекстер

